

ЧОРНОБИЛЬСЬКА АЕС:

26. 04. 1986–30. 11. 1986

Микола Скрека

•

ПЕРШІ НЕ ХОТИЛИ Б СТАТИ ОСТАННІМИ

Кожна історія має передісторію. І коли я згадую трагічне 26 квітня 1986 року, усе те, що було зроблено людьми для подолання наслідків катастрофи на ЧАЕС, неминуче повертаюся пам'яттю у дні, місяці, роки, що передували цьому. По-моєму, таке повернення не просто правомірне, але й закономірне, якщо прагнути об'єктивно осмислити причини і наслідки трагедії. І для того, щоб вирішити, що і як нам робити сьогодні та завтра, — також.

Місто Прип'ять починалося взимку 1970 року першим кілочком, забитим на майданчику, де колись повинна була вирости станція — первісток атомної енергетики в Україні. Дарма, що не було ще ні станції, ні міста, у якому житимуть потім енергетики, не було навіть тимчасового селища, власне, не було ще нічого, крім ентузіазму будівельників. Урочистостям це не заважало. Вони пройшли у присутності найвищого галузевого керівника — міністра енергетики і електрифікації колишнього Радянського Союзу Петра Степановича Непорожного.

Зрозуміло, були при цьому вже й будівельники, яких десантом закинули із спорудження Трипільської ГЕС. Серед них — і моя дружина Віра Михайлівна — тоді ще просто Віра. Жили вони у готелі в Чорнобилі, звідки на роботу їздили автобусами. Наприкінці квітня того ж 1970 року приїхав сюди і я після закінчення Київського будівельного технікуму.

Прип'ять починалася із селища, яке найменували Лісним. Там ми монтували тимчасове житло — дерев'яні збірні будиночки, в одному з яких наша молода родина одержала кімнату. Першу у своєму житті. Усе, власне, було тут для нас першим — і робота, і житло, і радість від усвідомлення вдалого початку самостійного шляху. Дружина працювала нормувальницею, а я спочатку — теслярем-бетонником першого, потім відразу четвертого розряду, а ще через якийсь місяць — бригадиром.

Бригада росла, як на дріжджах. Через півроку з десяти чоловік у ній стало п'ятдесят. Ну, а я за півроку дійшов до посади майстра. У вересні 1970-го народився у нас первісток Сергій. Ця, на перший погляд, суто особиста подія стала подією для всієї Прип'яті. Він був зареєстрований як перший новонароджений у новонароджуваному місті.

Ми всі вірили, що місто народиться, що воно буде. І ми побудували його.

Мені випало бути серед прип'ятських першопрохідців. Головний корпус атомної, машинний зал, реакторне відділення — скрізь ми заклали перші кубометри бетону. Збереглося навіть фото котлована з табличкою на краю: «Головний корпус. Будівництво веде дільниця номер один. Майстер М. Скрека».

Згодом я став виконробом, старшим виконробом. 15 серпня 1972 року (про це зберігся запис у робочому журналі) ми заклали перший кубічний метр бетону в тіло Чорнобильської АЕС. І при цьому був присутнім згадуваний вище Петро Степанович Непорожній, який власноруч кинув у бетон капсулу з нержавіючої сталі із посланням молодих до майбутніх поколінь. Була тоді така традиція. Координати тієї капсули теж зазначені у робочому журналі, який зберігається в архіві станції. Якби виникла потреба, за кілька робочих змін я готовий знайти ту капсулу.

Ця подія відбувалася уже за керівництва будівельним комплексом ЧАЕС Василя Трохимовича Кизими, якого я вважаю своїм учителем і з яким працював до самої аварії.

1975 року мене було нагороджено орденом «Знак Пошани», якого я, щоправда, ніколи не одягав. Не можу забути 1975-ий не через цю нагороду. Він пам'ятний тим, що став першим пусковим роком на будівництві ЧАЕС. Тоді рік визначався пусковим рішенням вищестоящих органів. Для такого об'єкта, як атомна станція, рішення приймала Верховна Рада колишнього Союзу. Пустити, правда, станцію тоді не вдалося, як не вийшло цього і наступного — 1976 року. Але, зрештою, переборюючи усі об'єктивні і суб'єктивні труднощі, ми добилися виконання наміченого: у вересні 1977-го перший блок Чорнобильської АЕС дав струм.

Пригадується певною мірою комічний випадок, що стався перед початком мітингу з приводу пуску першого блока. На урочистості чекали самого першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Васильовича Щербицького. І треба ж було такому статися, щоб перед адміністративно-побутовим корпусом, на місці, яке було, мов на долоні, з усіх кінців майдану, де вже була готова святкова трибуна, картину зіпсував тепловоз. Він штовхав під'їзною колією якийсь вагон і зійшов з рейок. Моряки таку ситуацію називають авралом. І справді, рятувати становище кинулися всі, хто міг чимось допомогти. Терміново знайшли і доставили до АПК-1 «підстилку» під колеса тепловоза у вигляді металевих «башмаків», і він, хоч і з потугами, виврався на тверде. А Щербицький так і не приїхав. Даремно, виходить, старалися...

Спливло це у пам'яті як своєрідний контраст до тієї щоденної буденної роботи, яку ми виконували протягом років за цілодобовим графіком. Будували разом і станцію, і місто Прип'ять. На станції, як правило, були більш кваліфіковані кадри. Що не кажи, а відповідальність при зведенні первістка атомної енергетики і серійного житла була все-таки різною. Усі роки будівництва мені запам'яталися, як суцільна трудова зміна. Вдень і вночі, у суботні, недільні, святкові дні. Модне сьогодні слово «пан» ми тоді вживали у відношенні до бетону. Він був для нас втіленням високої мети, він вимагав чіткості, злагоженості. І ми робили все, щоб якість була на найвищому рівні.

Незважаючи на те, що Чорнобильську атомну будував увесь колишній Радянський Союз, не можна сказати, що у нас було абсолютно все у такій кількості, як того хотілося б. Лімітувався, наприклад, краєвий час. Щодня після 14-ої години відповідальні за будівництво збиралися на планірку, де чи не насамперед ділили крани. Хтось «виби-

вав» собі кран на півгодина, хтось — на півзміни. Якщо в тебе пішов бетон, тоді питань не виникало — кран одержуй. Якщо для того, щоб зняти опалубку, то ще, як кажуть, могли подивитися і дивилися. Якщо об'єм роботи був незначний, виконували його й підручними засобами.

Тризмінка не давала спокою і телефонам. Їх ставити доводилося на ніч біля подушки. Дзвінок опівночі не був чимось надзвичайним. Доводилося мені давати телефоном нічні консультації, зокрема молодим фахівцям, які, крім усього іншого, приїхавши з Азербайджану, майже не розуміли ні російської, ні української. Але минув якийсь рік — стали хорошими фахівцями.

Ритм роботи залишався напруженим і після пуску першого блока. За ним треба було вводити до ладу другий, третій, четвертий. У квітні 1986-го усе це для нас — будівельників було уже пройденим етапом. Ми будували п'ятий і шостий блоки. Наша загальнобудівельна дільниця від фундаментів і до даху уклала все той же бетон. Роботи перекреслила чорна дата 26 квітня 1986 року.

Інакше, як чорним, я той день не можу назвати. Після нього потяглися інші чорні дні. Буквально наступний приніс у свідомість, у нашу лексику кимось призабуте, а для кого і зовсім незвичне слово евакуація. Маса автобусів, маса людей...

Вночі 26-го на будівельному майданчику наших було зовсім небагато. Звістка про вибух майже всіх застала у місті. Вранці ще ніхто нічого до пуття не знав. Діти пішли до школи. Дорослі — хто до магазинів, хто до знайомих. Ми жили неподалік від лікарні, до якої того ранку чомусь частіше, ніж звичайно, під'їздили машини «швидкої допомоги». До нас приїхав у гості син Сергій, який вчився у профтехучилищі при Чернігівській фабриці музичних інструментів. На вихідні він додому приїздив майже завжди. Так і цього разу було. Якраз про цей приїзд збереглися його свідчення, зафіксовані у листі до моєї матері, а його бабусі Марфи Петрівни Скреки, що живе у селі Змітневі Сосницького району на Чернігівщині. Лист був написаний 4 травня. Ось які враження залишилися від побаченого тоді у хлопця, якому було неповних шістнадцять років:

«...Коли під'їздили до Семиходів, усі перейшли на інший бік вагона і почали показувати на атомну станцію. Четвертий енергоблок був підірваний. Я подивився. Він був зруйнований тільки вгорі. Зруйнований і чорний.

Зліз із поїзда, пішов додому. Біля Круга зупинився і ще подивився на станцію. Звідти вона добре проглядається. Прийшов додому...

«Швидка» літала повз наш будинок туди-сюди. Їздили машини і мили дорогу з порошком. Аварія сталася вночі з п'ятниці на суботу о 2—3-й годині. Вибуху ніхто не чув. Тепер я дивуюся, як туди пропустили чернігівський поїзд через півдоби.

Вранці (27 квітня — примітка упорядника) мене розбудив вертоліт, який літав біля нашого будинку і все чимось бризкав. Я встав годині о 8-й. Вранці по радіо оголосили, що на Чорнобильській АЕС сталася аварія і щоб чекали подальших оголошень.

Годині о 12-й знову оголосили по радіо приблизно такий текст:

«Увага! У зв'язку з тим, що на Чорнобильській АЕС стався вибух, для безпеки людей, у першу чергу дітей, буде проведена тимчасова евакуація. З собою необхідно взяти документи, речі першої потреби і продуктів на перший випадок. Будинки будуть охоронятися працівниками міліції. О 14-й годині до кожного будинку буде поданий автобус. Збе-

рігайте спокій. Не забудьте вимкнути електроенергію, воду і газ». І так повторяли разів вісім.

Міліції наїхало у Прип'ять бачено-небачено. Мабуть, більше, ніж прип'ятчан. А о 14-й усі сіли в автобуси і поїхали. У бік Поліського. Автобуси пригнали з Києва. З тисячу автобусів їхали години три з численними зупинками.

Привезли нас у село Залішани Поліського району. За 72 кілометри від Прип'яті. Розмістили по хатах. Я поселився з сім'єю, до баби Ганни. Варила нам баба Ганна борщ, картоплю. Купували в магазині ковбасу, консерви, огірки. Голодними не були. Спочатку днів два вранці пили мікстуру з молоком — одну чайну ложку на кухоль молока. Потім давали порошки.

На другий чи третій день приїхала військова лазня. Поставили намет — хоч помилися під душем.

У Чорнобилі насипають у мішки пісок, складають у куполи парашутів і скидають на АЕС. З Чорнобиля спочатку евакуювали тільки дітей, а в середу знову з Києва з тисячу автобусів пригнали інших евакуювати.

...Свою червону сумку я залишив у Прип'яті. Тепер буду їздити тільки у Змітнів. Такі справи.

Почуваю себе добре, але в понеділок сходжу до підліткового лікаря (у Чернігові — примітка упорядника) перевіритися на радіоактивність».

До синових спостережень можу тільки додати, що Залішани на Київщині були мені знайомі ще з часів виробничої практики під час навчання у будівельному технікумі. Там ми будували корівник. У селі в ранці евакуйованих ми залишалися недовго. Син поїхав у Чернігів на навчання, а я з дружиною і дочками — до моєї рідні на Сосниччину. На будівельний майданчик повернувся уже в жовтні того ж 1986 року.

З поверненням мені довелося певною мірою перепрофілюватися. Це й зрозуміло, адже про будівництво п'ятого і шостого блоків уже не могло бути й мови. Треба було відновлювати те, що поруйновано, порушено у квітні. Наша підрядна організація «Гідроелектромонтаж» вела підготовчі роботи до пуску першого, другого та третього блоків. Монтували і перевіряли трансформатори, відновлювали освітлення, вели вторинну комутацію, тобто всі електромонтажні роботи покладалися на нас.

Щоб усе це робити, потрібні були належні умови, насамперед такий рівень радіації, який дозволяв би працювати без безпосереднього ризику для життя і здоров'я. Тут нам допомагали військові. Не можу не згадати добрим словом воїнів із Ленінградського та Закавказького військових округів. До тисячі чоловік їх щодня проводили дезактивацію, зокрема вивозили забруднений ґрунт. Я приймав роботу, яку вони виконували на совість. Рівень радіації до вечора в зоні монтажних робіт «збивали» до двадцяти мілірентгенів на годину, що вважалось оптимальним. Але вранці наступного дня поверталися, як кажуть, на круги своя. Рівень знову підскакував до сотні мілірентгенів. Що поробиш: поруч був четвертий зруйнований блок зі своїм зловісним радіоактивним диханням. Солдати знову починали все спочатку і, зрештою, перемогли. Ціною неймовірних зусиль, ціною власного здоров'я, але добилися отих бажаних двадцяти мілірентгенів не на одну ніч, а надовго. Це стало базою для подальшого зниження рівня радіоактивності аж до природного.

Говорячи про оптимальний на той час для роботи рівень, слід звернути увагу на те, що в окремих випадках, коли не бачили іншого виходу, «ходили» ми в поля, що сягали п'яти—десяти рентгенів на годину. Приміром, знали, що в одній із «гарячих» точок є потрібний для монтажу кабель. Чекали, поки його підвезуть з іншої області чи й республіки, означало згаяти кілька днів. Ось тоді сідав я в бронетранспортер і їхав за потрібним матеріалом. Знаходиться в таких зонах довго, зрозуміло, не можна. Не посилали туди й рядових робітників, але керівництву часом доводилося переступати через заборони і рекомендації.

Працювали вахтовим методом — по п'ятнадцять днів. Жили в Чорнобилі. Хоча слово жили тут можна вживати тільки умовно. Жили — тобто спали. Стомлювалися смертельно. Приїздили зі зміни і падали на ліжка. Але ніхто не скаржився на труднощі. Усі розуміли смисл суворого поняття «треба».

Виробництво виробництвом, але паралельно дбали і про побут. Без нього, зрозуміло, не обійдешся. За допомогою солдатів протягом двох тижнів мені вдалося підготувати два під'їзди одного з чорнобильських будинків під гуртожиток. У цій стандартній цегляній п'ятиповерховій споруді за кілька місяців завелося безліч мишей. Та перед тим, як ретельно вимити квартири, щоб знизити рівень іонізуючого випромінювання, довелося не тільки лякати гризунів, але й виконати іншу важку не стільки фізично, як морально, роботу — викидати різний домашній скарб — меблі, книги, альбоми. Це все колись було дороге і миле людям, які тут жили, працювали, кохали. І ось тепер воно летіло з вікон п'ятого поверху, щоб потрапити на звалище радіоактивних відходів. З однієї квартири довелося викидати навіть росяля.

Із цього приводу не можу не згадати і відвідання власної квартири у Прип'яті. Особливо болісним було перше враження. Вибиті вікна, двері, розкидані по підлозі речі. Явно було видно сліди мародерства. Я зайшов із міліціонером. Відразу вирішив забрати ключі від гаража. У ящику комода, де вони звичайно лежали, було порожньо. Розгубився навіть.

— Усі ви, прип'ятські, такі, — співчутливо сказав міліціонер. — Тільки заходите до квартири, руки тремтять починають. А оце не вони? — і показав на ключі, які чомусь лежали на софі.

— Вони, — полегшено зітхнув я, а про себе подумав, що тому, хто вирішив скористатися з чужого горя, явно не пощастило. Кинув він їх, як непотріб. Бо справді, що з ключів, на яких, певна річ, не вказано номер гаражного бокса?

Коли я відчинив гараж, виявилось, що в ньому повний порядок з точки зору радіоактивності. Металічні ворота, цегляні стіни захистили машину від забруднення. Допомогла ще й така деталь, як відсутність вентиляції, що не дало проникнути всередину пилові. До аварії то було вадою гаража, а тут у пригоді стало.

А з квартири, на відвідання якої було відпущено п'ятнадцять хвилин, узяв зібрання творів Джека Лондона — одного із своїх улюблених письменників, два альбоми з сімейними фотографіями, дві кришталеві вазы і... ополоник. Останній — на прохання дружини. Він їй особливо дорогий, як пам'ять про колишню викладачку з технікуму, яка нам той ополоник на весілля подарувала.

Минулого року звозив на колишню квартиру дітей — на екскурсію. Молодша донька Таня її практично не знала, а в Сергія і Наталки з тією квартирою зв'язані дитячі спогади. Що ж, хай пам'ятають свою

«малу батьківщину». Правда, зараз у квартирі зовсім порожньо. Стоїть лише стінка «Либідь», софа, за яку завалилася підшивка «Крокодила». Цей журнал ми любили колись переглядати на дозвіллі з дітьми. Сподивання пустки пригнічує, хоча добре розумію: треба звільняти квартири від речей, які все одно уже не будуть використовуватися. Тут і міркування радіаційної безпеки, і вимоги елементарної санітарії. Узяти ті ж холодильники. Після спішної евакуації людей, там же залишилися продукти. Електрика ж була відімкнена. Усе, природно, зіпсувалося...

Пам'яттю про місто Прип'ять, яке для нас стало рідним, буде скульптурна фігура Прометея. Стояла вона там біля однойменного кінотеатру. Її перевезли і встановили біля станції. Я особисто займався цим.

У монтажній організації в післяаварійний період довелося працювати не дуже довго. Зустрівся якимось з Василем Трохимовичем Кизиною. Він відразу і питає:

— Чим займаєшся?

Пояснив і відразу ж почув:

— Переходь до мене.

Мені завжди подобалися у Василеві Трохимовичеві рішучість і категоричність при прийнятті важливих рішень. Не став перечити йому і цього разу.

Так, починаючи із січня 1987 року, я очолив будівельно-монтажне управління «Промбуду» в Славутичі. Прийняв його з шістнадцятьма працівниками. За місяць довів штат до сотні, а в літо увійшли вже з чотирма з половиною сотнями будівельників. І в Славутичі, як і в Прип'яті, було тимчасове селище Лісне. Думали назвати його Дружбою, але спрацювала ностальгія. Ми, власне, і зараз вважаємо себе прип'ятчанами. І в будівельно-монтажному управлінні кістяк колективу склали мешканці цього тепер безлюдного міста.

Зараз ми продовжуємо працювати на станції, щоб вона жила. Виконуємо програму реконструкції робочих місць. Іде ремонт першого блоку. То все мої турботи — начальника ремонтно-будівельного цеху ЧАЕС. На цій посаді працюю з квітня 1995 року, але вона настільки зв'язана з моєю попередньою роботою, що особливої новизни не відчувається. Ремонтувати доводиться те, що раніше сам будував.

Сьогодні наша станція дає від шести до восьми відсотків електроенергії, вироблюваної в Україні. Вагома частка. Чим її замінити в разі закриття ЧАЕС? На сьогодні нічим. Тим більше, що закриття станцію треба буде обслуговувати, для чого потрібна також енергія. Із виробника ЧАЕС відразу перетвориться на споживача, причому такого, якого ні за якої енергетичної скрути позбавляти живлення не можна. Навіть Київ доведеться (не дай, Боже, чого) позбавляти електрики раніше, ніж ЧАЕС.

Звичайно, на думку світового співтовариства варто зважати. А для Заходу наша станція, схоже, психологічно неприйнятна. Але якщо від нас вимагають її закриття, то їй допомога на заміщення енергетичних потужностей повинна бути надана. Причому не символічна, а така, що відповідала б масштабові втраченого Україною.

Щодо потенціальної загрози від ядерної енергетики басейнам Десни і Дніпра, то закриття ЧАЕС цієї проблеми аж ніяк не вирішує. По-перше, ніяким вольовим рішенням не закриєш забруднену радіонуклідами зону. А, по-друге, у верхів'ях цих безперечно першорядних для України річок функціонують Курська та Смоленська АЕС у Росії. Тож

перед тим, як мітингувати щодо негайного закриття, треба зважити і на це. Дані розмірковування, вважаю, не зайві для тих, хто на словах так настійно і постійно печеться про екологічну безпеку нашої держави.

ПІСЛЯМОВА УПОРЯДНИКА

Сьогодні Микола Іванович Скрека живе у Славутичі. Його дружина у серпні 1995 року оформилася на пенсію. А син Сергій працює майстром цеху санітарного обслуговування на ЧАЕС. Так що в одній родині уже є представники двох поколінь ядерників. Старша донька Наталя вчиться в Київському інституті управління, а молодша Таня — школярка. Захоплюється математикою. Усі вони і досі вважають себе припятчанами.

